

SCHULTHEISZ EMIL: A SALERNÓI 'REGIMEN SANITATIS'

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Az utóbbi évtizedek orvostörténeti kutatásai új fényt vetnek az eddig „sötét”-nek tartott középkorra. Ebben az új megvilágításban más értelmezést nyer a középkor orvosi irodalma. Az eredeti munkák gondos tanulmányozása lehetővé teszi, hogy megismerjük a nem egyszer meglepően „modern” szemléletű középkori orvosi fejtegetések irodalmát, másrészt ettől elkülönítsük az ebből fakadt, de már eltorzult népszerű orvosi irodalmi műveket. Utóbbiakat ugyan eredetileg többnyire neves és valóban tudós orvosok írták, számos kiadásuk azonban az idők folyamán csaknem a felismerhetetlenségig elváltozott. Minthogy ezeket a népszerű változatokat nemritkán orvosi szakmunkának tekintették, érthető módon sok téves következtetésre adtak alkalmat.

Különösen sokat változtak azok az egészségügyi–diaetetikai rendszabályokat tartalmazó kéziratok (regimina sanitatis), melyeknek célja az volt, hogy az embereket a helyes életmódra és ezzel a betegségek lehető megelőzésére nevelje. A profilaxis és a prevenció gondolata éppen a középkorban élte első virágzását!

Amióta a Nagy Sándorhoz írt 'De conservatione sanitatis' c. Pszeudo-Arisztotelész-levelet Toledói János a XII. században latinra fordította, valamint a civitas Hippocratica – azaz Salerno – orvosai makrobiotikai és diaetetikai ismereteiket versbe szedték, ezek az egészségügyi szabályok számos példányban, sok nyelven forogtak közkézen.

A 'Regimen sanitatis salernitanum' leoninusokban írt diaetetikai-makrobiotikai szabálygyűjtemény, melyet ajánlása szerint a salernói orvosi főiskola Anglia királya számára készített.¹ Valójában Robert normandiai hercegnek, Hódító Vilmos fiának írták, amikor Palesztinából visszatérve – karsérülését gyógyítva – Salernóban időzött, ahonnan bátyjának, II. Vilmosnak 1100-ban bekövetkezett halála után Angliába készült abban a reményben, hogy övé lesz az angol trón. Valószínűleg elutazásakor nyújtották át neki Salerno orvosai e tankölteményt. Így magyarázható, hogy Anglia királyának szólítják az ajánlásban, noha nem lett uralkodó.

A Regimen szerzőjének neve ismeretlen, a költeményt Salerno valamennyi orvosának collegiuma nevében adták át. Eredeti formájában a kor orvosi ismereteit röviden, de világosan és

közérthetően összefoglaló munka. Anatómiai, élettani, patológiai és terápiás rövidebb részek után a diätetikai utasítások és a helyes életmódra vonatkozó valóban megszívlelendő tanácsok olvashatók, majd egy gyógyszeres capitulus után egy fejezet következik az „orvosi művészetről”, amely az orvosi technika eljárásainak felsorolása mellett főleg a pszichoterápia problémáival foglalkozik.

Nem véletlen, hogy a Regimen megírása a salernói iskola virágkorának idejére esik. Constantinus Africanus (1018–1087) a görög felvilágosodás tudományával, a Kr. e. VI–V. század legnagyobb orvosi műveivel ismerteti meg a Nyugatot a görög munkák arab kéziratának latinra fordításával. Ezt a munkát folytatja többek között Gerardus de Cremona, a XII. század toledói orvosi iskolájának legnevesebb képviselője, aki különösen az anatómiai munkák latinra átültetésével adott ösztönzést a kutató orvosi munkának.

Évszázados szünet után Salernóban indul meg újra az anatómiai vizsgálódás. Előbb főleg állatboncolásokat végeznek, de rövidesen az emberi tetemek boncolása is rendszeressé válik. II. Frigyes császár híres rendelete már előírja a kötelező boncolásokat. Ettől kezdve sebészi gyakorlatot csak az folytathat, aki emberi anatómiai tanulmányokat végzett. Az orvosi gyakorlat vizsgához kötését, az állam ilyen irányú ellenőrzését már száz évvel ezt megelőzően, 1140-ben szabályozza II. Roger szicíliai király. 1270-ben Guglielmo da Saliceto, tudós orvos és nagy gyakorlatú sebész (ami a középkorban még nem volt ellentmondás, mint a késő középkori medicinában) megírja sebészeti könyve részeként az első tájbonctani munkát. Az anatómiai tudás fontosságára így érthető módon a Regimen is rámutat, mintegy 30 versben sorolva fel a nélkülözhetetlen anatómiai ismereteket.

A költemény egészének legrégibb változata 364 versből áll. Nem szabad elfelejteni, hogy a Regimen – s annak későbbi változatai – a laikusoknak szóltak nem az orvosoknak. Ezekből ítélni meg a középkori orvosi tudást tévedés volna, mint ahogy egy mai népszerűsítő brosúrából sem nyerhetünk betekintést a valódi orvosi problematikába. A legnagyobb és legtudósabb orvosoknak a Regimenhez írt magyarázatai is csak a „művelt laikus” számára készültek, lett légyen az király vagy polgár.

Az anatómiai, élettani és patológiai ismeretek közlése is csak azt a célt szolgálta, hogy a hosszan és kimerítően tárgyalt higiénés és diätetikus fejtegetéseknek alapja legyen. Utóbbiakra pedig az orvosokban nem bővelkedő középkorban ugyancsak szükség volt.

A salernói tankölteményhez már a középkorban számos kommentárt írtak. Leghíresebbek és egyben legnépszerűbbek Arnaldus de Villanova (1235–1312) magyarázatai, melyekben – a skolasztika szellemének megfelelően – az egyes orvosi szabályokat nagy hírű arab orvosok, továbbá Hippokratész, Galénosz tanaival egészíti ki és indokolja. Az Arnaldus de Villanova által kommentált Regimen sanitatis már a könyvnyomtatás bölcsőkorában kiadásra került.

Legelterjedtebb ősnymtatványa a Bämmler-féle augsburgi kiadású inkunábulum (1472), melyet 1500-ig kilenc alkalommal adtak ki újra.

Az Arnaldus-féle kommentárt nem szabad összetéveszteni Arnaldus de Villanova egyéb, a salernói Regimentól teljesen függetlenül írt diaetetikus előírásaival, melyek azonban ugyancsak a 'Regimen sanitatis' címet viselik.

A nagynevű Salerno-kutató, Charles-Victor Daremberg (1817–1872) azt írja, hogy a vallásos könyveken kívül nincs még egy munka a világirodalomban, mely az emberek életmódját évszázadokon keresztül oly nagy mértékben befolyásolta volna, mint a Regimen sanitatis salernitanum. Tény, hogy már a XIV. században megkezdődött a nemzeti nyelvekre való fordítása. Különösen az Arnaldus de Villanova-féle átdolgozás volt igen népszerű német nyelven.

A különféle kéziratoknak – majd később nyomtatványoknak – számos, különböző terjedelmű verziója ismeretes. Az orvostörténelmi irodalom száznegyven eltérő kiadást tart számon. Népszerűségükre jellemző, hogy 1869-ben, tehát több mint négyszáz évvel az első kiadás után J. Bücheler újra megjelentette. Da Renzi pedig egyesítette az összes fellelhető verseket a 'Collectio Salernitá'-ban (Nápoly, 1851): ez 3526 vers, az eredetinek tízszerese!

A Regimen diaetetikus-higiénés rendszabályai nemcsak mint önálló kéziratok könyvek terjedtek el, hanem a középkor egyéb orvosi műveinek is részeivé váltak.

A Schola Salernitana irodalma a legelterjedtebb talán a XVI. században volt. A Regimen latin nyelvű, illusztrált kiadásai abban az időben rendkívül keresettek. Manapság már bibliofil ritkaságnak számítanak. Különösen nagyra értékelték a J. Curio (1497–1572), heidelbergi orvosprofesszor gondozásában Frankfurtban megjelent kiadásokat. Ezt a kiadást a XIII. században élt Cremonai Othónak az egyszerű és összetett gyógyszerekről írt művecskéje egészíti ki. Ezzel egybekötve találjuk a XVI. század egyik legsokoldalúbb humanistájának, Eobanus Hessusnak (1488–1540) az egészség megóvásáról, a betegség megelőzéséről írt munkáját, melyet egy másik humanista orvos, Johannes Placotomus (1514–1576) látott el magyarázatokkal. Ezekből a kommentárokból is kicsendül a Schola Salernitana alapvető állásfoglalása: „consule naturam”!

¹ Anglorum regi scripsit schola Salerni